№ 96 ՅՈՒՆԻՍԻ 14 (26) 1878 ՅՈՒՆԻՍԻ 14 (26) № 96

ԵՕԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբ։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ոչինչ չէ աջողվում։ — Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Քարվանսարայից։ Ներքին լուրեր։ — Արտաքին տեսութիւն։ Գերմանիա։ Թիւրքիա։ Արտաքին լուրեր։ — «Մշակի» հեռագիրներ։ — Յայտարարութիւններ։ — Տեղեկացոյց։ — Բանասիրական։ Շամախին և նրա շրջակայքը։

ՈՉԻՆՉ ՉԷ ԱՋՈՂՎՈՒՄ

Քանի մի տարի սրանից առաջ մենք «Մշակի» մէջ նկարագրեցինք Դօրուց ոչ հեռու Գվարէրի գիւղում գտնվող ապակեայ գործարանը, որ պատկանում է իշխան Լշրիստովին և որ կապալով վերցրած ունէր մի օտարազգի, պ. Լշպշտայն։

Գործարանը շատ լաւ էր գնում և մենք մեծ յոյսեր յայտնեցինք նրա ապագայ ընդարձակ գործունէութեան մասին։ Մենք հաստատացած էինք որ այդ գործարանը օրինակ կը դառնայ և ուրիշների համար։

Անցան մի քանի տարիներ, — և ահա՛ մենք այժմ իմանում ենք որ այդ օգտաւէտ գործն էլ չաջողվեցաւ և գործարանը փակվեց։

Այսպէս է լինում ամեն գործը մեր երկրում։ Այո՛, մեզանում ոչինչ չէ աջողվում...։

Ի՞նչ է պատճառը որ գործարանը չէ աջողվել։ Պատճառներից գլխաւորները սրանք են՝ գործարանը հեռու էր կովկասեան մայրաքաղաքից, Թիֆլիսից, նորա չորս կողմը անտառները հետզհետէ սպառվել էին, իսկ ուրիշ վառելիք չը կար որ փայտի տեղ կարող էր գործածվել, մշակների ձեռքը շատ թանգ էր և շատ անգամ անկարելի էր մշակներ ճարել, գիւղից մինչև Գօրու երկաթուղու կայարանը ճանապարհը անպիտան էր, իսկ երկաթուղով ապակեայ իրերեղէններ մինչև Թիֆլիս տանելը աւելի թանգ էր նստում և աւելի ժամանակ էր խլում, քան թէ այդ արդիւնքները արաբաներով Գվարէրից ուղղակի Թիֆլիս բերելը....

Այսպէս է լինում ամեն բան մեզանում։ Դուք նոր գործ էք ստեղծում, նոր հիմնարկութիւն էք հաստատում, — բայց կեանքի միւս հանգամանքները, ձեզ շրջապատող երևոյթները ձեր արած գործի հետ չը յարմարվելով, նրա հետ զուգընթաց չընթանալով, ձեր գործն էլ առաջ չէ գնում, յետ է մնում, չէ աջողվում և վերջապէս քանդվում է։

Մենք միշտ ասել ենք և դարձեալ կը կրկնենք որ մեզանում երբէք ոչ մի արդիւնաբերութիւն չի աջողվի, գործարաններ չեն գըլուխ գայ, մինչև որ երկրիս բնական հարստութիւնները չը պահպանվեն, երկրիս հում նիւթերը չը մշակվեն, հաղորդակցութեան ճանապարհներ չը շինվեն։

Նախ և առաջ մենք պէտք է աշխատենք նոր անտառները զարգացնել և եղածները պահպանել, ամեն տեղ օրինաւոր ճանապարհներ շինել, երկրիս բուսական և միներալական բնական հում արդիւնքները մշակել, — և յետոյ միայն ձեռք տալ գործարանական հիմնարկութիւններին։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՔԱՐՎԱՆՍԱՐԱՅԻՑ

5 յունիսի

Յունիսի 5-ին երբ դպրոցումը դասախօսութիւն էի անում, այդ միջոցին տեսայ մի երիտասարդ երկար փայտը ձեռին՝ գլխված հանդերձներով և տխուր կերպարանքով մօտեցաւ դպրոցին, փայտը դրաւ դուրսը, իսկ ինքը մտաւ դպրոց և խղճալի ձայնով հարցրեց, դուք էք պ. Վ. Ե., այո՛, ես եմ, այդ ասելուց յետոյ երիտասարդը դարձաւ դեպի ինձ և ասաց՝ ես Ղազարոս եմ, Ղազարոս Ղազարեանց։ Ես ուրախ եղայ նրան տեսնելով, նրան ասացի որ նստի, նա նստեցաւ, ես հարցրի նրան թէ ինչ է նրա գործը, նա ասաց՝ ես գնում եմ Ղարսի գաւառը, Ղարսի գաւառի Ղազախ գաւառակի գիւղերը, գրում եմ գրագրութիւն գիւղերի հարաւային ուղղութեամբ բոլորովին ցամաքում է։ Այդպիսի միջոցներում բնակիչները բաւականանում են միմիայն աղբիւրների և տան բագերի մէջ փորած հորերի ջրերով, որոնք անսովոր մարդու համար բաւականի աղի են լինում։ Քաղաքը երեք կողմից շրջապատած է Կովկասեան շղթաների մի ճիւղով. այդ սարերից երկուսը որոնք գտնվում են քաղաքից դէպի հիւսիս և որոնց ստորոտում գտնվում է քաղաքը, յայտնի են իրանց հին յիշատակարաններով։ Սոցանից մէկը Փետրաքու անունով, որից ստանում են քաղաքացիք քարեր տան շինութեան համար, նշանաւոր է քաղաքի բնակիչների համար իր կատարում գտնվող սրբատեղիով, իսկ միւսը Ղզղալասի (աղջկայ բերդ) անուամբ նշանաւոր է իր մի աւերակ բերդով, որի միմիայն պատերն են նկատելի լերան կատարին կպած և մի մութ, խոր քարայրով։ Այդ բերդի և քարայրի մասին ժողովրդի մէջ պատմվում են զանազան առասպելներ։ Պատմում են իբրև թէ այդ բերդը մի գեղեցիկ արքայադուստր է կառուցել պատսպարվելու իր թշնամեաց դէմ և թէ չատ տարիներ նա այս բերդի մէջ միայնակ անհաւատալի քաջութեամբ դէմ է դրել բազմաթիւ թշնամեաց զօրքերին։ Այդ բերդի միջից եղել է ստորերկրեայ ծածուկ անցք դէպի քարայրը, որը գտնվում է սարի ստորոտում և ուր, ինչպէս պատմում են, արքայական հերոսուհի օրիորդը ծածուկ սիրահարական հաղորդակցութիւններ է ունեցել թշնամեաց բանակի մի վայելչագեղ պատանու հետ և մի քանի անգամ փրկել է նրա կեանքը պատերազմի դաշտում, մինչև որ յափշտակելով նրան բանակի միջից տարել է իր բերդը։ Սակայն տարդ պատանին հրապուրվելով թշնամեաց բանակի հրամանատարի թանկագին ընծաներից, անխղճօրէն մատնել է իր հրաշագեղ սիրուհուն նրանց ձեռքը։

Թշնամիները մութ գիշերվայ ժամանակ, անցնելով քարայրից հիշդ այն միջոցին մինչ արքայադուստրը նոր մերկանալով իր ծանր պատերազմական զրահներից քնել էր, շրջապատելով բերդը յարձակվել են նրա բնակարանի վրա և իր ապաբաղդ սիրականը, որի համար գուցէ նա նոյն միջոցին ընկղմած է եղել քաղցր երևակայական ցնորքների մէջ, առաջինն է եղել որ իր սուրը միել է քաջ օրիորդի փափուկ սիրտը, և մինչդեռ աղջիկը դեռ ևս արիւնի մէջ լողալով հոգևարք դրութեան մէջ է եղել, անխիղճ պատանին մի ակնթարթի մէջ յափշտակել է նրա մազերի միջից գանձերի բանալին, և ծածուկ առանց ոչ ոքի գիտութեան, գանձերը տարել և ծածկաբար տեղաւորել է սարի քարայրի մի անկիւնում։ Այդ տմարդութիւնը չատ էժան չէ նստում անխիղճ պատանուն, որովհետև թշնամեաց հրամանատարը չահասիրական զգացմունքից դրդած, չը կամենալով վճարել պատանուն խոստացած կաշառքը, հրամայում է իր զինուորներին ծածկաբար սպանել նրան և կարած գլուխը յանձնել իրան. մատնիչը իմանալով այս հրամանը, և առանց նրա ևս տանջվելով խղճի խայթից իր անբաղդ սիրուհու սպանման համար, գլորում է իրան սարի կատարից և մինչև անդունդ հասնելը կտոր կտոր է լինում ապառաժների վրա։

Այդ սարից մի բարակ անդունդով բաժանվում է մեր վերոյիշեալ փետրաքու սարը, որի Ղզղալասի սարի հանդիպակաց կողմում նկատելի են աւերակ դարձած պարսպի հետքերը, որի համար հաստատում են թէ այս ևս եղած է վերոյիշեալ օրիորդի թշնամեաց բերդերը։ Այդ առասպելները գրգիռ ազդելով թուրքերի բեգմնաւոր երեւակայութեան վրա, զարդարել են նրան խաղերով և մուխամբազներով, որ մինչև այսօր ևս երդում են թուրքերը։ Իսկ լերան քարայրը մինչև այսօր և հէնց այժմ ևս շատերը անդադար փորձում են մտնել և տիրել պատանու թաղցրած գանձերին, սակայն ամենայն աշխատանք ի զուր է անցնում, որովհետև այդ քարայրի մէջ, որը բոլորովին ոլորապտոյտ անցք ունէ, մի քիչ առաջանալով կարծես մի աներևոյթ զօրութիւն միշտ յետ է մղում մարդուն որ անկարելի է լինում մի քայլ անգամ առաջ անել, որովհետև յանկարծ բարձրանում է մի այնպիսի սաստիկ քամի որ բացի ծածուկ սարսուռ ազդելուց մարդու վրա, բոլորովին արգելում է շնչառութիւնը. մինչև անգամ շատերը փորձել են վառած մեծ ճրագներով մտնել նրա մէջ, սակայն ոչ մի ճրագ չէ կարողանում դիմանալ քամու ուժգին սաստկութեան, և հետևապէս մինչև այսօր ոչ ոք չէ կարող գուշակել թէ ինչ է ծածկվում այս քարայրի մէջ։

Քաղաքից դէպի հարաւ մի քանի միմեանց երկու մասն են բաժանում քաղաքը։ Մահմետականները իրանց բազմութեամբ միշտ տիրապետող տարրի դեր են կամենում խաղալ քրիստոնէից վրա. ամբողջ մահմետական տարրը, որ մեր քաղաքում կազմում է $^1/_8$ մասը բնակիչների, ընկղմված են խորին տգիտութեան և նախապաշարումների մէջ։ Հայերը, որ թուրքերի $^1/_8$ մասն են կազմում մեր քաղաքում, եթէ չասենք շատ լաւ, գոնէ նրանցից տարբեր, դէպի լաւը հակվող բացառութիւն են կազմում։ Քաղաքիս վաճառականութիւնը ըստ մեծի մասին թուրքերի ձեռին է գտնվում թէև հայերը ևս նրանց թի համեմատութեամբ պակաս դեր չեն խաղում վաճառականական ասպարէզի մէջ, սակայն ինչպէս կենաց երևոյթների նոյնպէս և վաճառականութեան մէջ իւրաքանչիւր տարբ մի առանձին ուղղութեամբ է ընթանում։ Մանր ապրանքի առևտուր, կամ Ռուսաստանի հետ առևտրական յարաբերութիւն գլխաւորապէս հայերն են ունենում, իսկ թուրքերը մեծ մասամբ Պարսկաստանի ապրանքի առևտուրով են պարապվում։ Արհեստները ևս տարբեր փոփոխութեանց են ենթարկված. հայերը գլխաւորապէս պարապում են կոշկակարութեամբ, դտակագործութեամբ և դերձակութեամբ ռուսական ձևով, իսկ թուրքերը ասիական փափախչութեամբ, բաշմաղչութեամբ, դաբաղչիութեամբ և դարզիութեամբ։ Ժամագործութիւնը և ոսկերչութիւնը բոլորովին հայերի ձեռքին են գտնվում։ Բազմազարեան ընտանութիւնը և հարևանութիւնը ընտելացրած են հայերին թուրքերի տնային կենցաղավարութեան հետ. ընտանեկան կեանքը մի և նոյն անդարգացած սահմանափակ դիրքի մէջ է գտնվում ինչպէս թուրքերինը. իգական սեռը նոյն ճնշված, անարգված դրութեան է ենթարկված որը յատուկ է մահմետական տարրին....

Շամախին բարձրաւանդակ լեռնային դիրք ունենալով բաւական մեղմ կլիմա ունէ։ Գարունը մի գեղեցիկ նկարագրական դիրք է ընծայում այս քաղաքին և ամառը ևս չունէ այն կոչտ տաքութիւնը, որը մենք նկատում ենք Թիֆլիս կամ Երևան։ Մինչև անգամ ամառը Շամախին Բագուի բնակիչների համար ծառայում է իբրև ամարանոց, միայն ջրի համար բաւականի նեղութիւն են կրում, մանաւանդ ամառը, որովհետև քաղաքիս միակ առուակը, որ հոսում է քաղաքի հարաւային ուղղութեամբ բոլորովին ցամաքում է։ Այդպիսի միջոցներում բնակիչները բաւականանում են միմիայն աղբիւրների և տան բագերի մէջ փորած հորերի ջրերով, որոնք անսովոր մարդու համար բաւականի աղի են լինում։ Քաղաքը երեք կողմից շրջապատած է Կովկասեան շղթաների մի ճիւղով. այդ սարերից երկուսը որոնք գտնվում են քաղաքից դէպի հիւսիս և որոնց ստորոտում գտնվում է քաղաքը, յայտնի են իրանց հին յիշատակարաններով։ Սոցանից մէկը Փետրաքու անունով, որից ստանում են քաղաքացիք քարեր տան շինութեան համար, նշանաւոր է քաղաքի բնակիչների համար իր կատարում գտնվող սրբատեղիով, իսկ միւսը Ղզղալասի (աղջկայ բերդ) անուամբ նշանաւոր է իր մի աւերակ բերդով, որի միմիայն պատերն են նկատելի լերան կատարին կպած և մի մութ, խոր քարայրով։ Այդ բերդի և քարայրի մասին ժողովրդի մէջ պատմվում են զանազան առասպելներ։ Պատմում են իբրև թէ այդ բերդը մի գեղեցիկ արքայադուստր է կառուցել պատսպարվելու իր թշնամեաց դէմ և թէ չատ տարիներ նա այս բերդի մէջ միայնակ անհաւատալի քաջութեամբ դէմ է դրել բազմաթիւ թշնամեաց զօրքերին։ Այդ բերդի միջից եղել է ստորերկրեայ ծածուկ անցք դէպի քարայրը, որը գտնվում է սարի ստորոտում և ուր, ինչպէս պատմում են, արքայական հերոսուհի օրիորդը ծածուկ սիրահարական հաղորդակցութիւններ է ունեցել թշնամեաց բանակի մի վայելչագեղ պատանու հետ և մի քանի անգամ փրկել է նրա կեանքը պատերազմի դաշտում, մինչև որ յափշտակելով նրան բանակի միջից տարել է իր բերդը։ Սակայն տարդ պատանին հրապուրվելով թշնամեաց բանակի հրամանատարի թանկագին ընծաներից, անխղճօրէն մատնել է իր հրաշագեղ սիրուհուն նրանց ձեռքը։

Թշնամիները մութ գիշերվայ ժամանակ, անցնելով քարայրից հիշդ այն միջոցին մինչ արքայադուստրը նոր մերկանալով իր ծանր պատերազմական զրահներից քնել էր, շրջապատելով բերդը յարձակվել են նրա բնակարանի վրա և իր ապաբաղդ սիրականը, որի համար գուցէ նա նոյն միջոցին ընկղմած է եղել քաղցր երևակայական ցնորքների մէջ, առաջինն է եղել որ իր սուրը միել է քաջ օրիորդի փափուկ սիրտը, և մինչդեռ աղջիկը դեռ ևս արիւնի մէջ լողալով հոգևարք դրութեան մէջ է եղել, անխիղճ պատանին մի ակնթարթի մէջ յափշտակել է նրա մազերի միջից գանձերի բանալին, և ծածուկ առանց ոչ ոքի գիտութեան, գանձերը տարել և ծածկաբար տեղաւորել է սարի քարայրի մի անկիւնում։ Այդ տմարդութիւնը չատ էժան չէ նստում անխիղճ պատանուն, որովհետև թշնամեաց հրամանատարը չահասիրական զգացմունքից դրդած, չը կամենալով վճարել պատանուն խոստացած կաշառքը, հրամայում է իր զինուորներին ծածկաբար սպանել նրան և կարած գլուխը յանձնել իրան. մատնիչը իմանալով այս հրամանը, և առանց նրա ևս տանջվելով խղճի խայթից իր անբաղդ սիրուհու սպանման համար, գլորում է իրան սարի կատարից և մինչև անդունդ հասնելը կտոր կտոր է լինում ապառաժների վրա։

Այդ սարից մի բարակ անդունդով բաժանվում է մեր վերոյիշեալ փետրաքու սարը, որի Ղզղալասի սարի հանդիպակաց կողմում նկատելի են աւերակ դարձած պարսպի հետքերը, որի համար հաստատում են թէ այս ևս եղած է վերոյիշեալ օրիորդի թշնամեաց բերդերը։ Այդ առասպելները գրգիռ ազդելով թուրքերի բեգմնաւոր երեւակայութեան վրա, զարդարել են նրան խաղերով և մուխամբազներով, որ մինչև այսօր ևս երդում են թուրքերը։ Իսկ լերան քարայրը մինչև այսօր և հէնց այժմ ևս շատերը անդադար փորձում են մտնել և տիրել պատանու թաղցրած գանձերին, սակայն ամենայն աշխատանք ի զուր է անցնում, որովհետև այդ քարայրի մէջ, որը բոլորովին ոլորապտոյտ անցք ունէ, մի քիչ առաջանալով կարծես մի աներևոյթ զօրութիւն միշտ յետ է մղում մարդուն որ անկարելի է լինում մի քայլ անգամ առաջ անել, որովհետև յանկարծ բարձրանում է մի այնպիսի սաստիկ քամի որ բացի ծածուկ սարսուռ ազդելուց մարդու վրա, բոլորովին արգելում է շնչառութիւնը. մինչև անգամ շատերը փորձել են վառած մեծ ճրագներով մտնել նրա մէջ, սակայն ոչ մի ճրագ չէ կարողանում դիմանալ քամու ուժգին սաստկութեան, և հետևապէս մինչև այսօր ոչ ոք չէ կարող գուշակել թէ ինչ է ծածկվում այս քարայրի մէջ։

Քաղաքից դէպի հարաւ մի քանի միմեանց

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՇԱՄԱԽԻՆ ԵՒ ՆՐԱ ՇՐՋԱԿԱՅՔԸ

Շամախին Կովկասեան ամենահին քաղաքներից մէկն է համարվում. Յասն և ութ տարի սրանից առաջ մինչդեռ այս քաղաքը նահանգապետի կայարան էր, բաւական ծաղկեալ դրութեան մէջ էր գտնվում, բայց 1859 թուականի սոսկալի երկրաշարժից յետոյ, երբ տեղոյս նահանգապետը իր բնակութիւնը փոխադրեց Բաքու, օրըստօրէ իր վայելչութիւնը կորցրեց Շամախին՝ և հետևապէս Բաքուն, որ նրանից առաջ միայն իբրև Սիբիր էր ծառայում աւազակների, մարդասպանների համար, սկսեց կամաց աճել և բարգաւաճիլ։ Շամախեցի հայերը մինչդեռ այդ երկրաշարժից առաջ լալով, արտասուքով էին ուղևորում իրանց յանցաւոր բարեկամներին դէպի Բաքու, այժմ իրանց ընտանիքի սիրելի հայրենիքն են դարձրած։

Շամախին այժմ ևս թէև կիսովին աւերակ, բաւականի վայելչագեղ դիրք ունէ. լայն և կանոնաւոր փողոցները միանուագ ուղղութեամբ, ձգվում են քաղաքի մի ծայրից միւս ծայրը, այնպէս որ քաղաքի մի ծայրից նայողը փողոցի ուղղութեամբ, կարող է որոշել միւս ծայրի առարկաները։ Քաղաքը երկու մասն է բաժանվում. ներքևի մասում, որ անհետանում է մի բարձրաւանդակի տակ, սփռված են թուրքերի տները. այդ մասը երևելի է իր հնութեամբ. բազմաթիւ հնադարեան շինութիւններ, ըստ մեծի մասին պարսկական ճաշակով շինված, որոնք այժմ կիսովին աւերակ են դարձած ցոյց են տալիս պարսիկների մի ժամանակ այս քաղաքի վրա ունեցած և այժմ կորցրած ազդեցութիւնը։ Իսկ վերևի մասում, որ բաժանվում է թուրքերի թաղից մի բարձրաւանդակ դիրքով, թէև անմիջապէս յարաբերութիւն ունի ներքևի մասի հետ, գտնվում են հայերի, սակաւաթիւ մալականների և ռուս ծառայողների տները։ Մահմետական և քրիստոնեայ ազգաբնակութիւնները բոլորովին

սարդը տուեց ինձ մի բաց նամակ, որին տուել էին Դիլիջան գիւղումը, իմ ծանօթներից մէկը։ Նամակի մէջ գրած էր. «Հոգեկից եղբայր. Վ. Ե., եղբայրութեան սիրոյ յարգանքները երկաթի գրչի պէս քանդակելով կարծես տախտակը կը ստիպէ, նոյնպէս թշուառութիւնը որպէս թունաւոր օձ մարդու սիրտը կը խայթէ, կը ցաւեցնէ մանաւանդ օտարութեան մէջ.

«Ահա եղբայր, գրում եմ մի նամակ ընդունիր, գիտենալով որ խնդիրքս անկատար չես թողնի, այս նամակ բերողը տաճկահպատակ հայրենագուրկ եղբայրներից է, որ իր անբաղդ և թշուառ վիճակի համար թափառում է օտար երկիրներ, իր ընտանիքի օրական պարէնը հայթայթելու. օգնիր սրան եղբայր, կարելից եղիր քո խեղճ հայրենակցին։ Մնամ ձեր Ս. Բ.։» Վերջապէս ես օգնեցի իմ կարողութեան չափ ձգելով իմ լուման նրա աղքատ դանձանակի մէջ, նրանից յետոյ առաջարկեցի երիտասարդին՝ որ նստի, երիտասարդը նստեց, իսկ ես չարունակեցի իմ դասախօսութիւնս։ Երբ դասը վերջացաւ վեր առի նորաձև հիւրը և տարայ իմ սենեակը որ ճաշենք, բայց ճաշը դեռ պատրաստ չէր. մի փոքր սկսեցի խօսել երիտասարդի հետ, հարցնելով թէ որտեղացի է նա. երիտասարդը արեան քրտինքը երեսին հոգոց հանելով պատասխանեց Բիւլանուզ գաւառի Խոշգեալտի գիւղից եմ, եկած եմ այս գիւղերը որ փոքր ինչ օգնութիւն խնդրեմ իմ ընտանեաց համար։ Երիտասարդի անունը տիրացու Մեսրովպ Տօնոյեան էր։ Երբ ճաշը վերջացրինք երիտասարդը սկսեց մանրամասնօրէն պատմել թէ ինչ տեսակ աղետալի թշուառութիւններ են պատահել իր հայրենիքումը։ Երիտասարդի հայրը բաւականի կարողութեան տէր է եղել. ռուս-տաճկական պատերազմի ժամանակ, երբ ռուսաց զօրքերը գնում են Վանի կողմերը, զօրքերի կէսը գալիս են Խոշգեալտի գիւղի սահմանները, այդ միջոցին երիտասարդի հայրը լաւ պատվում է ռուսաց զօրքերին. այդ բանը իմանալով անօրէն քուրդերը նախանձվում են սրանց հետ, որանք միշտ որոնում են մի յարմար միջոց որ նախանձախնդիր լինեն դրանց։ Մայիսի 8-ին առաւօտեան տասը ժամին, երբ տանը նստած ընտանեկան հոգսերով են զբաղված լինում՝ հայրը ցորեն է պատրաստել որ ջաղացը ուղարկի աղալու, իսկ մայրը և կինը չոր են կալելիս լինում իրանց համար. այդ ժամանակը յանկարծակի վաթսուն զինուորված ձիաւոր քուրդեր յարձակվում են սրանց տան վրա, և ստիպում են նրանց որ տանից դուրս գան, նրանք տուն են մտնում և բոլոր տան կահկարասիքը, ամանեղէնները, պղինձները, անկողինները, մօր, կնոջ և քոյրերի հանդերձները, ուրիշ չատ թանկագին զարդեր և 5000 մանէթ փողյափշտակում են. յետոյ մտնում են գոմերը բոլոր անասուններին, ոչխարներին, եզներին, որք թւով երեսուն են լինում, դուրս են բերում իրանց հորթերով և տանից յափշտակած կայքերը բեռնում են անասունների վրա, և ուզում են գնալ, բայց երիտասարդի հայրը փոքր ինչ ընդդիմութիւն է ցոյց տուել քուրդերին՝ նրանք սկսել են չարաչար կերպով ծեծել նրան. «իսկ մենք գոռում էինք և լաց ենք լինում, ասաց երիտասարդը, կինս և մայրս թուլացել էին, իսկ երեխաները արտասուելով փողոց էին վազում, մայր և մանուկ ուրացել էինք, փայլուն սրերը քուրդերի արեան ովկեանսներ էր երևեցնում, ահ ցաւալի տեսարան, էլ ինչ պատմեմ երբ սիրտս հազարաւոր ցաւերով և վշտերով լիքն է, էլ ոչինչ գեղ ու դարման չը կայ ինձ, բացի լռելուց։»

Անօրէն և գազանաբարոյ քուրդերը սրանով չը բաւականացան, նրանք վեր առան չամիսուրը տաքցրին և սկսեցին գաղդել հօրը ասելով՝ «ցոյց տուր փողդ և պահուստներդ տեղը», երբոր տեսան որ էլ ոչինչ չը կայ, չամիսուրը կոխեցին հօր փորը և բաղի մէջ չարաչար կերպով սպանեցին. իսկ այժմ ընտանիքը որոնք թւով 9 ը հոգի են, բերել եմ Ալաշկերտ, այնտեղ ամենադառն և ողբալի դրութեան մէջ են։ Այս խօսքերից յետոյ երիտասարդի գոյնը սևացաւ և սկսեց ողբալ իր ընտանիքի թշուառութիւնը հեկեկելով յանկարծ թափեց աղի արտասունքը արեգակից այրված և հալ ու մաշ եղած երեսի վրա։ Ողորմելին այնչափ վրդովված էր և վշտացած որ չէր կարողանում համառօտ կերպով վերջացնել. նա դարձեալ խօսեց ասելով՝ «մեր ընտանիքը որ հարստութեան մէջ էր մեծացած, երջանիկ կեանք էր վարում, օրէնը երկու կամ երեք տեսակ կերակուր էր ուտում, այժմ ամենաթշուառ դրութեան մէջ, զրկված կայքից, կարողութենից և մինչև անգամ հայրենիքից, կարօտ է այժմ մի պատառ ցամաք հացի, և ես այժմ թողած նրանց օտար հողում եկած եմ ռուսահպատակ ազգայնոցս մօտ, գէթ իմ ընտանեաց օրական պարէն հայթայթելու։ Շիրուելի գիւղը որ Խոշգեալտի գիւղից երեք վերստ հեռու է մի և նոյն քուրդերը գնացին և երեք տան հայ բնակիչներին բոլորին էլ ոչնչացրին, և նրանց կայքն էլ յափշտակեցին, երկու ջահել հարս և մի կոյս աղջիկ փողոցում բռնաբարեցին և տարան իրանց հետ։ Երիտասարդը ունէր մի վկայական որ ցոյց էր տալի նրա ասածների ճշմարտութիւնը և այդ վկայականը տուել է նրան Մշոյ սուրբ Կարապետի վանահայր Մամբրէ արքեպիսկոպոսը և Մշոյ վիճակի փոխանորդ Մխիթար վարդապետը, որոնք ստուգաբանում են իրանց ստորագրութեամբ և կնքով։

Վ. Ե.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՍԱՂՆԱԳԻՑ մեզ հաղորդում են, որ յունիսի 5-ին անբաւականութեան պատճառով, որ պատահել է տեղական վարչութեան և գիւղացիների մէջ միլիցիոնէրներ տալու համար, գլխաւորապէս եղել են կանայք և ամենագէտ գիւղացիք, որոնք կարծել են, թէ իրանցից զինուորներ են հաւաքում։

—

Ստացանք «Մանկական վէպ» գրքոյկը, թարգմանութիւն ռուսերէնից օր. Դարիա Գասպարեան Սահակեան։ Գրքոյկը դեռ չենք կարդացել, որ կարողանանք նրա մասին մի բան գրել։ Անկասկած այդ թարգմանութեան թէ նիւթը և թէ ոճը այնքան լաւ կը լինի, որքան օրիորդի միւս թարգմանութիւնը՝ «Փոքրիկ Մէգը»։ Օրիորդ Սահակեանը իր համար գեղեցիկ գործունէութիւն է ընտրել՝ հարստացնել մեր գրականութիւնը մանկական վէպիկներով։ Ափսոս որ հայ օրիորդների մեծ մասը չէ հետևում օր. Սահակեանի օրինակին և նախապատվում է ժամանակը դատարկախօսութեամբ անցկացնել, քան թէ գործել։

—

«Դրօէբա» լրագրի մէջ կարդում ենք։ «Անցեալ երկուշաբթի գիշեր մեր խմբագրատունը մտաւ պ. Բիստրով, խնդիրք ներկայացրեց կառավարութեան որ թոյլատրվի իրան նորեր փորել Շամախու չրջակայքում, մի և նոյն ժամանակ խոստանալով, որ նա բոլորովին կը դադարեցնէ Շամախում տիրապետող երկրաշարժը. բայց որովհետև ոչ ոք ճանաչակից չեղաւ նրան, թէև չատ առաջարկութիւններ եղան մի քանի տեղացի վաճառականներից, և պ. Բիստրովը ևս նեղութիւն կրելով ստիպվեց կիսատ թողնել իր մտադրութիւնը, թէև գործը բաւականի առաջ էր գնացած։ Շամախու գաւառներից ամենահարուստը համարվում է Լահիճու գաւառակը. այդ գաւառը սարսարատ գիրք ունենալով պարունակում է բաւականի լեռնային հանքեր. այդ տեղից դուրս է գալիս ընտիր տեսակ պղինձ որից չինում են զանազան տեսակ ամանեղէններ։ Չը նայելով որ այս գաւառը հարուստ է մանաւանդ այդ մետալի հանքով, սակայն այդ հանքը սահմանափակվում է միմիայն իր մէջ։ Թուրք գործատերերը որոնց ձեռին է գտնվում այդ հանքը գիտեն միայն մի տեսակ պղնձեայ ամանեղէններ չինել, որոնք գործադրվում են միմիայն Շամախու վիճակում։ Այս գաւառը հարուստ է մանաւանդ ստորերկրեայ նաւթի հանքերով, որ չատ տեղերում նաւթը երկիրը ճեղքելով առաջ է վազում և թափվում է զանազան փոքրիկ գետակների մէջ։ Շամախու վիճակը բաժանվում է երկու գաւառի՝ այն է Գաբրիատանի և Լահիճու գաւառակները. բազմաթիւ հայի և թուրքի գիւղեր ցրված են այդ գաւառների մէջ. թուրքերը բնակիչների բազմութիւնն են կազմում. թուրք բնակիչների գիւղերը մօտ երեք հարիւր է հաշվում, հայերինը ոչ աւել քան յիսուն և տասի չափ ևս մալականի գիւղեր. այդ գիւղերից չատերը դեռ ևս խանների և բէկերի սեփականութիւններն են, որոնց բնակիչները անուանվում են նրանց ճորտերը։ Շամախու վիճակի թուրք հաստատ գիւղացիները մեծ մասամբ պարապում են երկրագործութեամբ և զանազան տեղերում ևս չերամապահութեամբ, իսկ թափառական թուրք գիւղացիները խաշնարածութեամբ և մի քանի գիւղօրայքում ևս ինչպէս Գիւրդամիր, Բիլիսան, Սինջան և այլ մի քանի տեղերում պարապում են այդեզործութեամբ, սակայն որովհետև մահմեդական օրինաց համաձայն արգելված է իրանց խաղողից գինի պատրաստել, ուստի գինու ժամանակ խաղողը ծախում են քրիստոնեաների վրա։ Այդ գիւղօրայքում ամենայն ինչ հնադարեան ազիութեան մէջ է գտնվում, այնպէս որ նայելով նրանց խաչնարածութեան կամ երկրագործութեան, մարդ կարծում է թէ Ադամը միայն անցեալ չաբաթ ճաշակելով արգելեալ պտուղը արտաքսվեց դրախտից, իսկ այդեզործութիւնը յետ է մղում մարդու մինչև Նոյի ժամանակը։ Այս կողմի գիւղացիք առհասարակ չատ խեղճ և ողորմելի կեանք են անցուցանում, մի կողմից ագահ վաչիառու կալուածատէրը, միւս կողմից հարստահարող չարչի վաճառականները անխնայօրէն ծծում են նրանց ստացուածքը։ Գիւղական մթնոլորտը ազիութեան զանգուած է. ամեն կողմ հնադարեան նախապաշարումներ, ազիութիւններ չրջապատումեն խեղճ գիւղացուն, որ մի և նոյն ժամանակ և ցաւակցութիւն և ծիծաղ են արտադրում. մանաւանդ թափառական թուրք գիւղացին իր ընտանիքով, որդկերանցով բոլորովին մարդկութեան չրջանից դուրս մի ուրիշ չրջան է ներկայացնում իր բոլորովին բթացած յատկութիւններով։ Արանցից նախանձելի դրութեան մէջ չեն գտնվում և հայ գիւղացիները. մի և նոյն խեղճ, ողորմելի, անմխիթար գրութիւնը կարծես բաժին է ընկած միմիայն այս կողմի գիւղացիներին. իւրաքանչիւր մի քայլափոխում առաջ են գալիս գիւղական կեանքի այն ողորմելի տեսարանները որոնք անդադար յիշեցնում են թէ ինչ խեղճ կեանք են անցկացնում այս ողորմելի չինականը։ Հայ գիւղացիները ըստ մեծի մասին պարապում են երկրագործութեամբ և այդեզործութեամբ. այդեզործութիւնը նահապետական ձևով է առաջանում. որանց տերերը չը գիտեն ոչ ծառեր տնկելու, ոչ խաղող պահելու և ոչ գինի քաշելու եղանակը, բացի այն նահապետական եղանակից որ մենակ ընդհանրացած ուղղութիւնն է չատ տարիներից յետոյ այս գիւղացիների մէջ. մի քանի գիւղեր ինչպէս Պատրաստ և Պաղեան դուրս են բերում բաւականի լաւ գինի, սակայն նրանք կարող էին ունենալ ամենաընտիր գինի, եթէ գինեզործութեան արհեստը փոքր ինչ ծանօթ լիներ նրանց։

Հայ գիւղացին գիշեր ցերեկ անդադար աշխատում է իր ընտանիքի հետ, նա չէ ընկճում ոչ մի սոսկալի աշխատութեան առաջ, ամբողջ ամառը արեգակի տակ, քրտինքը երեսին, արօրը

սարդը տուեց ինձ մի բաց նամակ, որին տուել էին Դիլիջան գիւղումը, իմ ծանօթներից մէկը։ Նամակի մէջ գրած էր. «Հոգեկից եղբայր. Վ. Ե., եղբայրութեան սիրոյ յարգանքները երկաթի գրչի պէս քանդակելով կարծես տախտակը կը ստիպէ, նոյնպէս թշուառութիւնը որպէս թունաւոր օձ մարդու սիրտը կը խայթէ, կը ցաւեցնէ մանաւանդ օտարութեան մէջ.

«Ահա եղբայր, գրում եմ մի նամակ ընդունիր, գիտենալով որ խնդիրքս անկատար չես թողնի, այս նամակ բերողը տաճկահպատակ հայրենագուրկ եղբայրներից է, որ իր անբաղդ և թշուառ վիճակի համար թափառում է օտար երկիրներ, իր ընտանիքի օրական պարէնը հայթայթելու. օգնիր սրան եղբայր, կարելից եղիր քո խեղճ հայրենակցին։ Մնամ ձեր Ս. Բ.։» Վերջապէս ես օգնեցի իմ կարողութեան չափ ձգելով իմ լուման նրա աղքատ դանձանակի մէջ, նրանից յետոյ առաջարկեցի երիտասարդին՝ որ նստի, երիտասարդը նստեց, իսկ ես չարունակեցի իմ դասախօսութիւնս։ Երբ դասը վերջացաւ վեր առի նորաձև հիւրը և տարայ իմ սենեակը որ ճաշենք, բայց ճաշը դեռ պատրաստ չէր. մի փոքր սկսեցի խօսել երիտասարդի հետ, հարցնելով թէ որտեղացի է նա. երիտասարդը արեան քրտինքը երեսին հոգոց հանելով պատասխանեց Բիւլանուզ գաւառի Խոշգեալտի գիւղից եմ, եկած եմ այս գիւղերը որ փոքր ինչ օգնութիւն խնդրեմ իմ ընտանեաց համար։ Երիտասարդի անունը տիրացու Մեսրովպ Տօնոյեան էր։ Երբ ճաշը վերջացրինք երիտասարդը սկսեց մանրամասնօրէն պատմել թէ ինչ տեսակ աղետալի թշուառութիւններ են պատահել իր հայրենիքումը։ Երիտասարդի հայրը բաւականի կարողութեան տէր է եղել. ռուս-տաճկական պատերազմի ժամանակ, երբ ռուսաց զօրքերը գնում են Վանի կողմերը, զօրքերի կէսը գալիս են Խոշգեալտի գիւղի սահմանները, այդ միջոցին երիտասարդի հայրը լաւ պատվում է ռուսաց զօրքերին. այդ բանը իմանալով անօրէն քուրդերը նախանձվում են սրանց հետ, որանք միշտ որոնում են մի յարմար միջոց որ նախանձախնդիր լինեն դրանց։ Մայիսի 8-ին առաւօտեան տասը ժամին, երբ տանը նստած ընտանեկան հոգսերով են զբաղված լինում՝ հայրը ցորեն է պատրաստել որ ջաղացը ուղարկի աղալու, իսկ մայրը և կինը չոր են կալելիս լինում իրանց համար. այդ ժամանակը յանկարծակի վաթսուն զինուորված ձիաւոր քուրդեր յարձակվում են սրանց տան վրա, և ստիպում են նրանց որ տանից դուրս գան, նրանք տուն են մտնում և բոլոր տան կահկարասիքը, ամանեղէնները, պղինձները, անկողինները, մօր, կնոջ և քոյրերի հանդերձները, ուրիշ չատ թանկագին զարդեր և 5000 մանէթ փողյափշտակում են. յետոյ մտնում են գոմերը բոլոր անասուններին, ոչխարներին, եզներին, որք թւով երեսուն են լինում, դուրս են բերում իրանց հորթերով և տանից յափշտակած կայքերը բեռնում են անասունների վրա, և ուզում են գնալ, բայց երիտասարդի հայրը փոքր ինչ ընդդիմութիւն է ցոյց տուել քուրդերին՝ նրանք սկսել են չարաչար կերպով ծեծել նրան. «իսկ մենք գոռում էինք և լաց ենք լինում, ասաց երիտասարդը, կինս և մայրս թուլացել էին, իսկ երեխաները արտասուելով փողոց էին վազում, մայր և մանուկ ուրացել էինք, փայլուն սրերը քուրդերի արեան ովկեանսներ էր երևեցնում, ահ ցաւալի տեսարան, էլ ինչ պատմեմ երբ սիրտս հազարաւոր ցաւերով և վշտերով լիքն է, էլ ոչինչ գեղ ու դարման չը կայ ինձ, բացի լռելուց։»

Անօրէն և գազանաբարոյ քուրդերը սրանով չը բաւականացան, նրանք վեր առան չամիսուրը տաքցրին և սկսեցին գաղդել հօրը ասելով՝ «ցոյց տուր փողդ և պահուստներդ տեղը», երբոր տեսան որ էլ ոչինչ չը կայ, չամիսուրը կոխեցին հօր փորը և բաղի մէջ չարաչար կերպով սպանեցին. իսկ այժմ ընտանիքը որոնք թւով 9 ը հոգի են, բերել եմ Ալաշկերտ, այնտեղ ամենադառն և ողբալի դրութեան մէջ են։ Այս խօսքերից յետոյ երիտասարդի գոյնը սևացաւ և սկսեց ողբալ իր ընտանիքի թշուառութիւնը հեկեկելով յանկարծ թափեց աղի արտասունքը արեգակից այրված և հալ ու մաշ եղած երեսի վրա։ Ողորմելին այնչափ վրդովված էր և վշտացած որ չէր կարողանում համառօտ կերպով վերջացնել. նա դարձեալ խօսեց ասելով՝ «մեր ընտանիքը որ հարստութեան մէջ էր մեծացած, երջանիկ կեանք էր վարում, օրէնը երկու կամ երեք տեսակ կերակուր էր ուտում, այժմ ամենաթշուառ դրութեան մէջ, զրկված կայքից, կարողութենից և մինչև անգամ հայրենիքից, կարօտ է այժմ մի պատառ ցամաք հացի, և ես այժմ թողած նրանց

եռեից գտնված բարձրաւանդակների եռանում տարածվում է Մուղանլուի ընդարձակ դաշտը։ Այդ դաշտը երևելի է իր բերրիութեամբ, սակայն տեղ տեղ ջրի սակաւութիւնը արգելք է դառնում այդ դաշտի օգտաւէտ գործադրութեանը և այն տեղերը ևս որոնք աշխատող ձեռքերի համար կարող էին գանձեր արտադրել, բոլորովին անգործադրելի են մնում։

Շամախու չրջակայքը ամեն կողմից հարուստ է բնութեան գանձերով, բայց ափսոս որ ժողովուրդը դեռ ևս այնքան կատարելագործեալ այժ չունէ, որ կարողանայ յաղթող հանդիսանալ բնութեան վրա և հետևապէս չը կարողանալով օգտվել անուշադիր է թողնում այն ամեն բարիքները, որոնց բնութիւնը չնորհում է նրանց։ Մեր վաճառականները սովորած լինելով միմիայն չարչութեան, առանց խոտորվելու առաջանում են այն ճանապարհով, որը բացած են իրանց առաջ իրանց նախորդները, չը կամենալով օգտվել իրանց սեփական հողից, հաղարաւոր վերստ ճանապարհ կտրելով դիմում են նրանք Մօսկվա, Նիժնի-Նովգորոդ և իրանց հազարները թողնելով այնտեղ վերադառնում են իրանց քաղաքը, իսկ եթէ հարցնեն նրանց թէ դուք ինչ արիք այնտեղ, նրանք հպարտութեամբ, գլուխները ցցած կը պատասխանեն, թէ գնացինք առևտուր արինք։—բայց թէ ինչպիսի առևտուր՝ այդ բացատրութեան կարօտ չէ, որովհետև մեր վաճառականները միմիան մէկ տեսակ առևտուր գիտեն այն է՝ ժողովել իրանց քաղաքի բերքերը, որից իրանք օգտվել չը գիտեն, տանեն ծախեն ռուսի վրա. նա իրան երկրի բերքերից պատրաստէ ապրանքներ և կրկին մէկին երկու գնով ծախէ իրանց վրա և մի և նոյն ապրանքը ևս նրանք բերեն և իրանց հայրենակիցների վրա աշխատանքով ծախեն։ Ի հարկէ վաճառականական ժողովուրդները միշտ այդպէս կը լինեն....

Քաղաքը երեք կողմից չրջապատած է այգիներով, որոնցից մի քանիսը թթենու ցանկապատ այգիներ են, որոնց մէջ պահպանում և աճեցնում են չերամներ, բայց թէ ինչ տեսակ է որանց չերամապահութիւնը այդ ասելիս մենք պարտաւորութիւն ենք զգում ասելի երկարօրէն խօսել մի ուրիշ անգամ։

Շամախու չրջակայքը հարուստ է բաւականի նաւթի հանքերով, թէև մինչև այսօր նաւթ դուրս բերելու համար քաղաքիս մօտակայքում ոչինչ փորձ չէ եղած։ Բնադէտ պարոն Աբիխ իր այս կողմերը ճանապարհորդութեան ժամանակ քանի տարի առաջ, մինչդեռ Բաղուի նաւթի հորերը ևս յայտնի չէին, խորհուրդ էր տուած Շամախու բնակիչներին հորեր փորել Շամախու չրջակայքում, քանի որ այդ քաղաքը պարունակում է իր մէջ այդքան հարուստ նաւթի հանքեր, և յիրաւի քաղաքից մի քանի վերստ հեռաւորութեամբ որտեղից փորում են մի տեսակ կապույտ հող որով դեռևս որում են քաղաքի տների պատերը, նկատվում են նաւթի հետքերը, և մինչև անգամ չատ տեղեր գետինը ճեղքելով նաւթը ջրի հետ միախառնված դուրս է վազում, սակայն ոչ ոք չը կայ որ ուշադրութիւն դարձնէ այդ երևոյթի վրա, թէև տեղական բնակիչները կարող էին մեծ օգուտներ ստանալ, միայն վերջին ժամանակներս, ինչպէս լսում ենք, մի քանի պարոններ իրանց մէջ ընկերութիւններ հաստատելով խնդիրք են ներկայացրած կառավարութեան որ թոյլատրվի իրանց հորեր փորել։ Հաստատում են որ եթէ Շամախի հորեր փորվեն, այն ժամանակ Բաղուի հորերը բաւականի վնաս կը կրեն, որովհետև մի և նոյն ճիւղից են ստանում բաղուցիք նաւթ և այդ ճիւղի ուղղութիւնը անցնում է Շամախուց Բաղու։ Ինչպէս պարոն Մօրիցը իր հետախուզութեանց ժամանակ յայտնած էր որ Շամախում նաւթի հորեր փորելը մանաւանդ օգուտ է և այն կողմից որ այդ հորերի միջոցով կարելի է սահմանափակել այս քաղաքը սասանեցնող գազի ազդեցութենից, թէև այս պարոնը միշտ այն գաղափարն ունէր թէ յետ ու առաջ Շամախին էլի ծանր կերպով պէտք է զգայ երկրաշարժի վնասները։ Սակայն չատ հաւանական է որ այդ հորերը կարող էին օգտակար լինել գազի ոչնչանալուն, որովհետև Շամախին հրաբխային մի քաղաք է, և ոչ մի տեղից չունէ մի բացուածք որ թեթևացնէ նրա գազի ազդեցութիւնը։ 1872 թուականի երկրաշարժի սասակի ցնցումից քաղաքի մօտակայ մի սարի գագաթից լաւա էր արտադրվում և մինչև անգամ քաղաքից մի քանի վերստ հեռաւորութեամբ մի փոքրիկ գաշտի երես երկու ճեղք լինելով մի քանի օր չարունակ կրակ էր ցայտեցնում։ 1873 թուականին մի բնադէտ ինժիներ պ. Բիստրով, խնդիրք ներկայացրեց կառավարութեան որ թոյլատրվի իրան նորեր փորել Շամախու չրջակայքում, մի և նոյն ժամանակ խոստանալով, որ նա բոլորովին կը դադարեցնէ Շամախում տիրապետող երկրաշարժը. բայց որովհետև ոչ ոք ճանաչակից չեղաւ նրան, թէև չատ առաջարկութիւններ եղան մի քանի տեղացի վաճառականներից, և պ. Բիստրովը ևս նեղութիւն կրելով ստիպվեց կիսատ թողնել իր մտադրութիւնը, թէև գործը բաւականի առաջ էր գնացած։ Շամախու գաւառներից ամենահարուստը համարվում է Լահիճու գաւառակը. այդ գաւառը սարսարատ գիրք ունենալով պարունակում է բաւականի լեռնային հանքեր. այդ տեղից դուրս է գալիս ընտիր տեսակ պղինձ որից չինում են զանազան տեսակ ամանեղէններ։ Չը նայելով որ այս գաւառը հարուստ է մանաւանդ այդ մետալի հանքով, սակայն այդ հանքը սահմանափակվում է միմիայն իր մէջ։ Թուրք գործատերերը որոնց ձեռին է գտնվում այդ հանքը գիտեն միայն մի տեսակ պղնձեայ ամանեղէններ չինել, որոնք գործադրվում են միմիայն Շամախու վիճակում։ Այս գաւառը հարուստ է մանաւանդ ստորերկրեայ նաւթի հանքերով, որ չատ տեղերում նաւթը երկիրը ճեղքելով առաջ է վազում և թափվում է զանազան փոքրիկ գետակների մէջ։ Շամախու վիճակը բաժանվում է երկու գաւառի՝ այն է Գաբրիատանի և Լահիճու գաւառակները. բազմաթիւ հայի և թուրքի գիւղեր ցրված են այդ գաւառների մէջ. թուրքերը բնակիչների բազմութիւնն են կազմում. թուրք բնակիչների գիւղերը մօտ երեք հարիւր է հաշվում, հայերինը ոչ աւել քան յիսուն և տասի չափ ևս մալականի գիւղեր. այդ գիւղերից չատերը դեռ ևս խանների և բէկերի սեփականութիւններն են, որոնց բնակիչները անուանվում են նրանց ճորտերը։ Շամախու վիճակի թուրք հաստատ գիւղացիները մեծ մասամբ պարապում են երկրագործութեամբ և զանազան տեղերում ևս չերամապահութեամբ, իսկ թափառական թուրք գիւղացիները խաշնարածութեամբ և մի քանի գիւղօրայքում ևս ինչպէս Գիւրդամիր, Բիլիսան, Սինջան և այլ մի քանի տեղերում պարապում են այդեզործութեամբ, սակայն որովհետև մահմեդական օրինաց համաձայն արգելված է իրանց խաղողից գինի պատրաստել, ուստի գինու ժամանակ խաղողը ծախում են քրիստոնեաների վրա։ Այդ գիւղօրայքում ամենայն ինչ հնադարեան ազիութեան մէջ է գտնվում, այնպէս որ նայելով նրանց խաչնարածութեան կամ երկրագործութեան, մարդ կարծում է թէ Ադամը միայն անցեալ չաբաթ ճաշակելով արգելեալ պտուղը արտաքսվեց դրախտից, իսկ այդեզործութիւնը յետ է մղում մարդու մինչև Նոյի ժամանակը։ Այս կողմի գիւղացիք առհասարակ չատ խեղճ և ողորմելի կեանք են անցուցանում, մի կողմից ագահ վաչիառու կալուածատէրը, միւս կողմից հարստահարող չարչի վաճառականները անխնայօրէն ծծում են նրանց ստացուածքը։ Գիւղական մթնոլորտը ազիութեան զանգուած է. ամեն կողմ հնադարեան նախապաշարումներ, ազիութիւններ չրջապատումեն խեղճ գիւղացուն, որ մի և նոյն ժամանակ և ցաւակցութիւն և ծիծաղ են արտադրում. մանաւանդ թափառական թուրք գիւղացին իր ընտանիքով, որդկերանցով բոլորովին մարդկութեան չրջանից դուրս մի ուրիշ չրջան է ներկայացնում իր բոլորովին բթացած յատկութիւններով։ Արանցից նախանձելի դրութեան մէջ չեն գտնվում և հայ գիւղացիները. մի և նոյն խեղճ, ողորմելի, անմխիթար գրութիւնը կարծես բաժին է ընկած միմիայն այս կողմի գիւղացիներին. իւրաքանչիւր մի քայլափոխում առաջ են գալիս գիւղական կեանքի այն ողորմելի տեսարանները որոնք անդադար յիշեցնում են թէ ինչ խեղճ կեանք են անցկացնում այս ողորմելի չինականը։ Հայ գիւղացիները ըստ մեծի մասին պարապում են երկրագործութեամբ և այդեզործութեամբ. այդեզործութիւնը նահապետական ձևով է առաջանում. որանց տերերը չը գիտեն ոչ ծառեր տնկելու, ոչ խաղող պահելու և ոչ գինի քաշելու եղանակը, բացի այն նահապետական եղանակից որ մենակ ընդհանրացած ուղղութիւնն է չատ տարիներից յետոյ այս գիւղացիների մէջ. մի քանի գիւղեր ինչպէս Պատրաստ և Պաղեան դուրս են բերում բաւականի լաւ գինի, սակայն նրանք կարող էին ունենալ ամենաընտիր գինի, եթէ գինեզործութեան արհեստը փոքր ինչ ծանօթ լիներ նրանց։

Հայ գիւղացին գիշեր ցերեկ անդադար աշխատում է իր ընտանիքի հետ, նա չէ ընկճում ոչ մի սոսկալի աշխատութեան առաջ, ամբողջ ամառը արեգակի տակ, քրտինքը երեսին, արօրը

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Վիլհելմ կայսրը շուտով առողջանալու է և վերքերը լաւանում են։ Այժմ հանդարտ է անցկացնում գիշերները. տենդից ազատված

է։ Բժիշկները նրա ծերութեան պատճառով չէին յուսայ որ այդչափ շուտ կառողջանայ։ Կառավարութիւնը տեսնելով ժողովրդի ցոյց տված մեծ համակրութիւնը դէպի կայսրը և սաստիկ բարկութիւնը կայսրի դաւաճանի դէմ, քաջալերվեցաւ լուծել պարլամենտը որ տպագրական ազատութիւնը և հրապարակային ժողովները ճնշող նոր օրէնքի ծրագիրը մերժեց։ Կառավարութիւնը յոյս ունէ որ այս միջոցով կազատվի ազգային ազատականներից, որոնք պարլամենտի մեծ մասն են կազմում։ Այդ կուսակցութիւնը թէպէտ պաշտպան է կառավարութեան, բայց իր այդ պաշտպանութիւնը շատ ծանրանում է կառավարութեան վրա և ճնշում է նրան։ Բիսմարկ իշխանը ասում է իր գրութեան մէջ որ դաշնակցական ժողովին ուղարկել է պարլամենտի լուծումը առաջարկելու համար։ «Որովհետև պարլամենտը մերժեց դէմոկրատական սոցիալիզմի առաջադիմութիւնը արգելող օրէնքի ծրագիրը և այնուհետև յունիսի 2-ին մի աւելի սարսափելի դաւաճանութիւն գործվեցաւ կայսրի կեանքի դէմ, որ ապացուցանում է թէ սոցիալական գաղափարները արդէն ինչ սոսկալի առաջադիմութիւն են արել, կառավարութիւնը նորից և աւելի ծանր կերպով պարտաւորված է զբաղվել այդ հարցով թէ ինչ միջոցներ հարկաւոր են տէրութիւնը և մարդկային ընկերութիւնը պաշտպանելու համար։ Ս. յունամենայնիւ, ըէյխստագի մեծամասնութեան գրութիւնը յոյս չէ տալիս որ նորից մի այնպիսի օրէնքի ծրագիր առաջարկելը աջող հետևանք ունենայ։ Այս հանգամանքներում, երևի թէ որոշված է ըէյխստագը լուծել։ Հետևապէս, ստորագրեալը պատիւ ունեմ առաջարկելու, սահմանադրութեան 24-երորդ յոդուածի զօրութեամբ որ դաշնակցական ժողովը հաճի վճռել ըէյխստագի լուծումը։»

Արդեօք նոր ընտրութիւնները կը համապատասխանե՞ն կառավարութեան ցանկութիւններին՝ յուլիսի վերջին օրերը կը յայտնեն այդ։ Առ այժմ, հասարակային կարծիքը այնչափ զրգռված է կայսրի դաւաճանների դէմ որ գուցէ Բիսմարկի քաղաքականութիւնը աջողվի։

ԹԻՒՐՔԻԱ

—

«Politische Corresp.» լրագիրը հրատարակել է մի յիշատակագիր որ Բ. Դուռը ուղարկած է մեծ պետութիւններին։ Այդ գրութեան մէջ, Բ. Դուռը աշխատում է ցոյց տալ թէ սպառնալիքից վախենալով ստորագրել է Սան-Ստէֆանոյի դաշնագրին և թէ ռուսաց հաւատարմատարները իրան ժամանակ անգամ թոյլ չէն տուել խորհելու համար այնպիսի փափուկ հարցերի վրա, որպիսի են դաշնագրի մէջ պարունակվածները։ Թէ շատ տեղերի համար իրան ասել են որ ռուսների ձեռքն անցած են, մինչև որ ինքն յետոյ իմացել է թէ Թիւրքաց ձեռքում գտնվում են եղել, բայց դաշնագիրը ստորագրելուց առաջ քննութիւն անելու և տեղեկանալու ժամանակ չէն թողել և այլն։ Վերջապէս, այնպիսի բաներ են գրված յիշատակագրի մէջ որ մարդ զարմանում է թէ Բ. Դուռը ինչպէս համարձակվում է ներկայացնել նրան կոնգրէսում և իր պատիւը ոտնակոխ անելով բողոքել իր ստորագրութեան դէմ։ Եթէ այդ յիշատակագիրը «Politische Corresp.» լրագրում հրատարակված չը լինէր, որ ընդհանրապէս կարող է ստոյգ աղբիւրներից տեղեկութիւններ ստանալ, շատ տարակուսելի կերևէր մեզ։

Կ. Պոլսից հաղորդում են որ յունիսի 8-ին (մայիս 26), սուլթանը մեչիդն է գնացել սովորականին համեմատ ուրբաթ օրվայ աղօթքը անելու համար։ Հետևապէս սխալ է մի քանի լրագիրներում հրատարակված լուրը թէ սուլթանը այլ ևս չէ համարձակվի երևալ իր ժողովրդին։ Թիւրքիայի կողմից կոնգրէսում ներկայ գտնվողները սրանք են. Կարաթէոդորի էֆէնդի որ յոյն է ազգով և պետական երկրորդ քարտուղար էր արտաքին գործերի մինիստրութեան բաժնում, և որ հասարակային շինութիւնների մինիստր անուանվեցաւ մուշիրփաշայի ատենակալը բարձրանալով, որպէս զի կարողանայ Բերլին գնալ իբրև առաջին հաւատարմատար, փոխանակ Սադիկ-փաշայի։ Երկրորդ հաւատարմատարն է Մէհմէդ-Ալի-փաշան, Շումլայի զօրաբանակի նախկին գլխաւոր հրամանատարը որ, ինչպէս արդէն յայտնի է, իր ծնունդով գերմանական ազգին է պատկանում և յետոյ մահմեդականացած է։ Երրորդ հաւատարմատարն է Սաատուլլահ բէկը որ երբեմն տէրութեան թարգմանի և գրաքննիչի պաշտօններ վարած է։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Բերլինից հեռագրում են «Голосъ» լրագրին. «Կոնգրէսի այսօրվայ գործնական նիստին անդամների մեծ մասը ներկայացան ժամի երկուսին կէս օրից յետոյ։ Փողոցների վրա ահագին բազմութիւն կար։ Պոլիցիան երբեմն ստիպված էր լինում արգելել ժողովրդին անցնել Վիլհէլմշտրասէ փողոցի այն կողմը, որտեղ գտնվում է կայսերական կանցլերի պալատը։ Հաւատարմատարները հագել էին սև ֆրակներ և չքանչաններ էին կրում։ Առաջինները ներկայացան ռուսաց հաւատարմատարները, յետոյ Թիւրքիայի ներկայացուցիչները։ Զը նայելով, որ իշխան Գորչակով հիւանդ է (նրա ստամոքսը աւերված է), այնուամենայնիւ ներկայացաւ կոնգրէսի նիստին։

—Բերլինից հեռագրում են, որ Ֆրանսիայի արտաքին գործերի մինիստր պ. Վադինգտոն օգուտ է քաղում իր Բերլինում գտնվելուց, որ ծանօթանայ գիտնական աշխարհի հետ։ Նա այցելում է զանազան գիտնական անձանց և հիմնարկութիւններին։ Օրերումս պ. Վադինգտոն այցելեց դաւանութիւնների մինիստր պ. Ֆալկին և նրա մօտ մնաց բաւական երկար ժամանակ։

—Բերլինից հեռագրում են լրագիրներին, որ յունիսի 5-ին հրատարակած բիւլէտէնից գերմանական կայսրի առողջութեան մասին, երևում է, որ նորին մեծութեան դրութիւնը բաւականացուցիչ է։

—Բերլինից հեռագրում են լրագիրներին, որ Աւստրիայի և Անգլիայի հաւատարմատարները համաձայնել են միմեանց հետ մի քանի կէտերի վերաբերութեամբ։

—Բերլինից հեռագրում են, որ իշխան Գորչակովի երկրորդ որդին հասաւ Բերլին և իջաւ «Hotêl Royal» հիւրանոցում։ Բերլին հասնելուց յետոյ իշխանի որդին չուտով գնաց ռուսաց դեսպանատունը։

—Լրագիրներում կարդում ենք, որ գերմանական թագաժառանգը յունիսի 4-ին Պոտսդամում մի ճաշ է տուել, որին հրաւիրված են եղել Պոտսդամի շրջականերում բնակվող արիստոկրատները և անգլիական լիազօր հաւատարմատարները իրանց ուղեկիցների հետ։

—Բերլինից հեռագրում են, որ կոմս Շուվալով խորհրդակցել է կոմս Կօրտիի հետ։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 13 յունիսի։ Պետական բանկի 5% տոմակը առաջին շրջանի արժէ 98 ր. 50 կ., երկրորդ 96 ր. երրորդ 96 ր., 55 կ., չորրորդ 96 ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմակը արժէ 238 ր. 75 կ., երկրորդ 233 ր. 50 կ., արևելեան 94 ր. 87 կ., ոսկին 7 ր. 96 կ.։ Տրամադրութիւնը ամուր է։

ձեռքին երկիրն է վարում, այգիները դալամում և բոլոր գիւղական աշխատութիւնները կատարում և այդ բոլորը միմիայն իր երկու ձեռքի օգնութեամբ. նրան յայտնի չէ ոչ մի աշխատութիւնը թեթևացնող հնարք, նրա հնարքները իր երկու ձեռքերը, իր կինը, իր զաւակներն են։ Հայ գիւղացու ընտանեկան կեանքը շատ խղճալի դրութեան մէջ է գտնվում, տգիտութիւնը և նախապաշարումները հայ գիւղացու առաստաղի տակի անբաժին ընակիչներն են. գիւղացիների ընտանեկան կեանքի շրջանի մէջ իգական սեռը, այնպէս անարգված, այնպէս արհամարված է ինչպէս չէ կարող ոչ մի թշնամու զինուոր լինել թուրք բռնիբուզուկների ձեռքին։ Գիւղացին ծեծում է իր կինը այնպէս սոսկալի կերպով ինչպէս ծեծում են տավարին կամ գոմէշին։ Շատ անգամ ես ականատես եմ եղած այդպիսի խեղճերի ծեծվելուն։ Երևակայեցէք ձեզ մի ահագին հատ գաւազան, որով նրանք քշում են իրանց գոմէշները, որ այնպէս զարհուրելի կերպով իջնում է մի խեղճ, ողորմելի, անօգնական կնոջ գլխին մինչև որ անգութ հարուածողը բոլորովին չէ յոգնում հարուածների իջեցնելուց։ Սակայն չը նայելով սրան գիւղացին մի օր անգամ չէ կարող ապրել առանց իր կնոջ, որովհետև կինն է նրա միակ հարստութիւնը. կինը գիշեր և ցերեկ իբրև մի անքան կենդանի աշխատում է նրա համար։ Նրա պարտաւորութիւնը շատ մեծ է, գիւղական անքան կենդանի աշխատում է նրա համար։ Նրա պարտաւորութիւնը շատ մեծ է, գիւղական կեանքի շրջանի մէջ նա հոգում է տան ամեն մի հարկաւորութիւնը, պահպանում է երեխայքը, կարում կարկատում է նրանց և իր մարդու շորերը, կթում է կովերը, քերում, մաքրում է գոմը, կերակրում է կենդանիները, եփում է կերակուր, մանում, գործում է, օգնում է իր մարդուն դաշտում և այգում և մի և նոյն ժամանակ ամեն օր ծեծ է ուտում իր անգութ մարդու ձեռքից։ Զը նայելով սրան նա միշտ համբերող է, որովհետև դարևոր սարկական կեանքը՝ նրան ուսուցել է համբերութիւն, իսկ նրա մարդը որ մի հասարակ եսավաղի, վոգնիկի մօտ հեզ, խեղճ, ստրուկ է, իրանից մի փոքր մեծի մօտ վախենալով և ձեռքերը սրտին խաչած դողալով է խօսում, իր կնոջ, իր ընտանիքի մօտ առիւծ է դառնում։

Հայ գիւղացիք առհասարակ շատ մնօտի, ինքնասէր, հպարտ ստրուկներ են, նրանցից մինը եթէ մի քանի առակ, մի քանի մասալ գիտէ նա ամենից գիտուն մարդ է համարում իրան, ոչ ոք չէ կարող նրա հանդէպ կանգնել, ոչ ոք չէ կարող նրա հետ խօսել։ Նա իր համագիւղացիների մօտ հպարտութեամբ գլուխը ցցած է մանում, միևնոյն անգամ շատ ժամանակ չէ կամենում մարդ ճանաչել, մի խնջոյքի, մի ուրախութեան ժամանակ ունքերը կիտած, երեսը թթուացրած, ամենի գլուխ է նստում և մի խօսք եղած ժամանակ, իրան այնպէս ձև է տալիս որ երբէք ոչ մի գիտնական ֆիլոսոֆ չէր կարող այն դիրքն ընդունել։ Նա իր կեանքը անդադար օրինակ է բերում իր որդկերանց, իր բարեկամներին։

Շատ պարոններ, որոնք գիւղական կեանքի մէջ ոչ մտած և ոչ եկած են, գիւղական պարզ անարատ կեանք ասելիս բերաններից ջուրն է վազում, բայց չը գիտեմ ինչ պէտք է ասէին այդ նահապետական կեանքով զմայլվող պարոնները եթէ մի անգամ նկատէին այդ մաքուր, անարատ կեանքը։

Մեր կողմի գիւղերը, մանաւանդ համեմատութեամբ իրանց հարևան մալական գիւղերի հետ շատ խղճալի դրութեան մէջ են գտնվում. անմաքրութիւնը տիրած է ամեն կողմ, դաշտերում, անտառներում ընակվող կենդանիները աւելի մաքուր են լինում, քան այդ գիւղական խրճիթների ընակիչները. գիւղացին չը գիտէ ինչ ասել է մաքրութիւն և հետևապէս բոլորովին անտեղեակ է անմաքրութեան հետևանքին։ Գիւղական անները առհասարակ շատ անկարգ և անկանոն են լինում չինված գետնի երեսին բարձրացած աղուէսի կամ գայլի որջի նման. տան ինչպէս արտաքին այնպէս և ներքին կողմը մի և նոյն ամխիթաբեր երևոյթն է ներկայացնում։ Բոլոր հայ գիւղօրէից և ոչ մէկում չը կայ արտաքնոց. իւրանչիւր մի գիւղացու քաղ ծառայում է իրան արտաքնոցի տեղ, գիւղացին կոխոտում է դուրսը գտնվող բոլոր աղտեղութիւնները և այնպէս առանց մաքրելու ներս է մտնում իր տան մէջ և այդ է պատճառը որ գիւղացու տանից գիշեր և ցերեկ անպակաս է լինում զզուելի գարշահոտութիւնը։ Առողջապահական կանոնները սրանց բոլորովին անծանօթ են. նրանք առանց որոշելու ուտում են ամենայն ինչ, ինչ որ պատահում է։ Գիւղացի մանուկը դեռ ևս իրան անկողնից դուրս չեկած հայ է կրծոտում և հացը ձեռքին տկլոր նա դուրս է թռչում իր անկողնից, թավալվում է ամեն տեսակ աղտեղութիւնների մէջ. ոչով չը կայ նրան զզուեցնող, որովհետև իրանք ևս այդպէս տեսած և այդպիսով են մեծացած։ Վերջապէս հայ գիւղական կեանքը ներկայացնում է մեզ այնպիսի մի տխուր երևոյթ, որ հազիւ յոյս լինի ուղղելու նրան։ Այդ գիւղօրայքի մէջ երբեմն գտնվում են բաւականի հետաքրքրական յիշատակարաններ. սրանցից մինը Մէյսարի անուամբ երևելի է իր մի աւերակ վանքով որի հնադարեան շինութիւնը և տեսքը արժէ ուշադրութեան։ Սաղեան գիւղում ևս գտնվում է մի հնաշէն, այժմ կիսաւերակ դարձած վանք Ս. Ստէփանոսի անուամբ որի արձանագրութիւններից ինչպէս երևում է հազար տարի է այս վանքի շինութիւնը. սրա մէջ գտնվում է Ս. Ստէփանոսի ձախ ձեռքի բթամատը ոսկեայ տուփի մէջ շրջապատած։

Առհասարակ Շամախու շրջակայքը հարուստ է ամենայն տեսակ պտղատու բուսականութեամբ։ Անտառների կողմից ևս աղքատ չէ այս վիճակը. սրա անտառների մէջ երբեմն գտնվում են շատ հսկայ հնդարեան ծառեր։ Մի փոքրիկ հայ գիւղի մօտ գտնվում է մի հսկայ ընկուզի ծառ որի մէջ փորած է մի բաւականի լայն սենեակ ուր երբեմն մի քանի երիտասարդներ պատսպարվում են անձրևի և հեղեղի երեսից. սենեակ ուր երբեմն մի քանի երիտասարդներ պատսպարվում են անձրևի և հեղեղի երեսից. կայ այլ ևս մի ուրիշ ընկուզի ծառ, որի շրջապատը 14 արշինի չափ է. առհասարակ ընկուզի ծառեր բաւականի շատ են Շամախու շրջակայքում։ Հայ գիւղացիները կտրում են այդ ծառերը և ծախում Եւրօպայի վաճառականներին, ստանալով նրանցից միայն իրանց ծառը կտրելու աշխատութեան վարձը։ Բացի հայերի և թուրքերի գիւղօրայքից կան այլ ևս տասնաչափ մալականի գիւղօրայք. չը նայելով որ այդ մալականները բաւականի անմաքուր և աղտեղի կեանք են անցուցանում, սակայն էլի թուրքերի և հայերի մօտ նոքա կարող էին օրինակ դառնալ. նրանց անները գոնէ չունեն այն անվայելուչ և անյարմար ձևերը, որոնց մենք նկատում ենք հայ գիւղօրայքում։ Մալականները գլխաւորապէս պարապում են երկրագործութեամբ և ֆուրգոնչիկութեամբ. առհասարակ մալականները շատ աշխատասէր ժողովուրդ են, մանաւանդ սրանց կանայքը, որոնք իրանց տղամարդուա ջու ձեռքն են համարվում։ Սրանց մէջ կան շատ հարուստ գիւղացիներ, թէև աշխատող, բայց մի և նոյն ժամանակ շատ չատակեր են. սրանց ամենասիրելի ըմպելիքը թէյն է. իւրաքանչիւր մի մալական եթէ օրական 20 կամ 30 մեծ բաժակ թէյ չը խմէ, նա չէ կարող ապրել։ Ծիծաղելի է մանաւանդ սրանց մէկ տեսակ սովորութիւնը թէյ խմելու ժամանակ. նրանք դնում են սամովարը ճիշդ սենեակի մէջտեղ սեղանի վրա, տան բոլոր անդամները շրջապատում են սեղանի շուրջը. ճիշդ սեղանի վրա մի կանգնաչափ բարձրութեամբ կախած է առաստաղից մի բարակ թոկ, այս թոկի ծայրին ամրացրած է կէս փութաչափ մի կտոր շաքար, թէյ խմողը երբ շաքարի հարկաւորութիւն է զգում, ձեռքով բռնում է ճոլոլակ եղած շաքարը կծում և բաց է թողնում, յետոյ միւսը և այդպէս չարունակաբար մինչև թէյը վերջացնելը, բայց այդ տեսակ ըմպելը միայն մի քանի հին մալական գիւղերի սովորութիւն է։ Մալականները առհասարակ չափից դուրս կամակոր են լինում, ոչ մի աշխատութիւն չէ կարող նրանց իրանց ասածից յետ դարձնել. սրանք մանաւանդ նորատեաց և միշտ հնութեան հետևող ժողովուրդ են։ Առաջին ժամանակները սրանք բաւականի բարոյական ժողովուրդ էին համարվում. խմիչքը, արբեցողութիւնը, ծխելը զզուանք էին ազդում սրանց, բայց վերջին ժամանակներս սրանք այս մոլութեանց եռանդուն խնկարկուներն են դառած։ Ընտանեկան անբարոյական կեանքը բաւական զարգացած դրութեան մէջ է գտնվում սրանցում. մարդու և կնոջ մէջ տիրող համեստ կենցաղավարութիւնը աղճատված է բոլորովին։ Բայց այս անգամ կարծեմ բաւական է մեր խօսակցութիւնը գիւղացոց կեանքի մասին։ Մենք կաշխատենք մի ուրիշ անգամ աւելի ընդարձակ կերպով ծանօթացնել մեր ընթերցողներին այդ կողմի գիւղացիների հետ և երևան հանել նրանց մէջ տիրապետող լաւ թէ վատ յատկութիւնները։

Ա. Զախարեանց.

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԳԱԼԼԵՐԵՈՒՄ ԳՏՆՎՈՂ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹՈՒՄ ծախվում են՝ ԿԱՐԲՕԼԵԱՆ հեղուկ և փոշի տարափոխիկ հիւանդութիւնների դէմ $1^1/_2$ ր., ԽԻՆԱՅԻ ԻՒՂ $1^1/_4$ ր., ցետրատ մագնեզիայի 2 ր., ՌՕՄ, ԿՕՆԻԱԿ, ՊՕՐՏՎԷՅՆ, ԽԵՐԵՍ և անգլիական օղի $1^1/_2$ ր., ճանապարհի ամաններ դիւժինը 3 ր., Թէյի գդալներ (չեն սևանում) $1^1/_2$ րուբլ և բարձր, ճանապարհի դանակներ 80 կ., ճանապարհի ֆիլտրներ 4 կ., մատիտներ հատը 1 կօպ., երկաթի գրիչներ 18 հատը 5 կ., ասեղներ 1000 հատը 80 կ., ծածկոցներ, մանկական շորեր և չը Թրջվող վերարկուներ 4 րուբլ և բարձր, գլխարկներ և ժիլետներ 75 կ. և բարձր, կտաւ 10 ր. և բարձր, տրիկօ 1 ր. և բարձր, ԴԱՐՈՒՍԻՆ 60 կ. և բարձր, բամազեի 1 ր. արշինը, շղԹաներ (Աբիսինիայի ոսկուց) 50 կ. մինչև 3 ր.։ Մի և նոյն խանուԹում շուտով կը ստացվեն ՄԱՀՃԱԿԱԼՆԵՐ 6 ր. և բարձր, բիսկվիտներ, մեծ ֆիլտրներ և ՎԵՐԱԿԱՆԳՆԵՑՆՈՂ անուանված մի դեղ, և այլն։

9—20

Մամուլի տակից դուրս եկաւ «Սկզբունք քրիստոնէական հաւատոյ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ» անունով կրօնագիտութեան նոր դասագիրքը։ Աշխատասիրողն է Կովկասեան հայերին քաջածանօթ նախկին Թեմական վերատեսուչ, իսկ այժմ Գօրուայ արքունական ուսուցչական դպրոցի կրօնուսոյց արժ. հ. Ստեփանոս Տէր-Ստեփանեան։ Դասագիրքը Թարգմանօրէն կազմուած է ռուս նշանաւոր գրող հ. Սօկօլօվի սկզբնական ձեռնարկից և բովանդակում է իր մէջ կարևոր գիտելիքներ հին և նոր կտակարանից, բազմաԹիւ աղօԹքներ, քրիստոնէական վարդապետութեան գլխաւոր դաւանելիքը, քրիս. սկիզբը և տարածումը Հայաստանում. եկեղեցու եօԹն խորհուրդները, հաւատոյ հանգանակը և այլն։

Դասագիրքը զարդարած է 25 հատ ամենագեղեցիկ խոշոր պատկերներով հին և նոր կտակարանից և նշանակված է իբրև ձեռնարկ մեր ժողովրդական տարրական ուսումնարանների համար։ Գինն է 50 կօպէկ. գումարով առնողներին 45 կօպէկ։ Ծախվում է բացառապէս Թիֆլիս՝ «Կենտրոնական գրավաճառանոցում։»

ТИФЛИССКІЙ КОЖЕВЕННЫЙ ЗАВОДЪ

ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԿԱՇՈՒ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Տամօժէննայա փողոցի վրա Յունաց եկեղեցու դիմաց տուն № 22

Պատիւ ունի յայտնելու պ. պ. վաճառականներին և սպառողներին, որ այդ գործարանում գործվում են և նորա մէջ միշտ մեծ քանակութեամբ գտնվում են ամեն տեսակ ԿԱՇԻՆԵՐ կօշիկների, Թամբերի, կառքերի արուեստների համար և նոյնպէս հում կաշիներ։

Մեծ քանակութեամբ վաճառելը կատարվում է գործարանի կանտօրայում, որտեղ ընդունվում են և պատուէրներ։ Մաս մաս ծախվում է Սիօնի մայր եկեղեցու դիմաց գտնվող մագազինում։

25—23 (2)

КОНТОРА ГАЛЛЕРЕИ АРЦРУНИ

ОТКРЫТА КАЖДЫЙ ДЕНЬ КРОМѢ ВОСКРЕСНЫХЪ ДНЕЙ отъ 9 часовъ утра до 2 часовъ пополудни

ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԳԱԼԼԵՐԵԱՅԻ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԸ

ԲԱՑ Է ԱՄԵՆ ՕՐ ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ 9 ժամից մինչև 2 ժամ կէսօրից յետոյ բացի ԿԻՐԱԿԻ օրերից։

МАГАЗИНЫ ОТДАЮТСЯ ВЪ НАЕМЪ

ПО ОЧЕНЬ ДЕШЕВЫМЪ ЦѢНАМЪ

ВЪ ГАЛЛЕРЕѢ АРЦРУНИ.

ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԳԱԼԼԵՐԵՈՒՄ

ՀԱՑ ԿԺԱՆ ԳՆԵՐՈՎ, ՎԱՐՁՈՎ, ԵՒ ՏՐՎՈՒՄ ԽԱՆՈՒԹՆԵՐԸ

ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ աւարտած գիմնազիական կուրսը պատրաստում է երեխաներին ամեն տեսակ ուսումնարանների համար։ Հասցէն կարելի է իմանալ ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ, Պ. ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԳԱԼԼԵՐԵՈՒՄ։

1—2

ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅ-ՔԱՀԱՆԱՅ, որ իր ուսումը ստացել է Ներսիսեան Դպրոցում, ուր և ունի ուսուցչի պաշտօն, գնալով ամառանոց ԿՕՋՕՐ՝ ԿՏԱՅ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ԴԱՍԵՐ. ցանկացողները կարող են հարցնել Կօջօրի հայոց եկեղեցու սենեակներում։

1—3

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԳԱԼԼԵՐԵՈՒՄ, ծախվում են ի մէջի այլոց հետևեալ հայերէն նոր գրքերը.

1. Փոքրիկ ժողովրդական Այբբենարան գիւղական ուսումնարանների համար, գինն է 5 կօպ. գումարով առնողներին զիջումն կը լինի։
2. Գէորգ Բարխուդարեանի նոր Թարգմանութիւնները՝ Դօն Կարլոս, ՆաԹան Իմաստուն և Օրլէանի կոյս, իւրաքանչիւրը 60-ական կօպ.
3. Դօն-Քիշօտ Լամանչեցի Թարգ. Յ. Առաքելեանի, գինն է 70 կօպ.
4. Լեոնի Վէշտը՝ Շահ-Ազիզեանի գինն է 1 ր. 25 կ. ճանապարհի ծախսը գնողների վրա է։

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ յայտնում է, որ իր ներկայութեամբ յունիսի 11-ին աճուրդ կը լինի քաղաքական հողի մի մասը ծախելու համար։ Հողը գտնվում է երկրորդ բաժնի 15-դ մասում, Կախետինկի փողոցի վրա։ Այդ հողի մեծութիւնը 251 քառ. սաժէն է և պիտանի է շինութեան համար։

1—3

Только что возвратившись изъ заграницы привезъ съ собою большой выборъ разныхъ карманныхъ золотыхъ и серебряныхъ ЧАСОВЪ ремонтуаровъ различныхъ системъ, какъ-то, репитирныхъ (Rèpétition à munites) съ календарями (à quantième) докторскіе часы (Secondes indepèndantes) и т. д. Выборъ сдѣланъ мною у лучшихъ женевскихъ фабрикъ, изъ той самой партіи которая была отправлена на Парижскую всемирную выставку; за вѣрность хода часовъ магазинъ гарантируетъ.

Большой выборъ разныхъ золотыхъ, бриліантовыхъ и серебр. вещей очень изящная работа; не смотря на курсъ, цѣны умѣренныя.

Магазинъ С. КАЦЪ

Дворцовая улица № 3.

(332) 5—4.

Ցանկանում են ունենալ ՄԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ, որ պարապէր 9 տարեկան երեխայի հետ և նրան բէալական գիմնազիայի առաջին դասատան համար պատրաստէր։ Հասցէն կարելի է իմանալ «Մշակի» խմբագրատանը։

1—2

ԿԻՐ կարելի է ստանալ ամեն ժամանակ Կուկիայում, Նիկօլաևսկի փողոցի վրա Վ. Լ. Պատկօվի և ընկ. սպիրտի պահեստին կից։ Տուն № 44։

1—3

ՅՈՒՆԻՍԻ 14. Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Ց Ո Յ Ց ԹԻՖԼԻՍ 1878.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Յունիսի 13-ին)

	Ր.	Կ.
Ռուկին (պօլուիմպերիալը)	8	30
Հին 82 պր. մ. արծ. 1000 մ.	1550	—
Հին 20 կ. 72 պր. 1000 »	1310	—
Վիգրիշնի 5% առաջին փոխառութեան տոմ. 100 »	233	—
Երկրորդ 5% վիգրիշնի »	235	—
Մարսելի կուրսը 237—	100	—
Լօնդօնի կուրսը Օդեսայի վրա.	10	67
Վենայի կուրսը ամէ 112 գլ.	121	—
Դաւրեժի բարաԹը. . .	5	90
Առևտրական բանկի ակցիան 200 մ.	300	
Փօթի Թիֆլիսեան երկաթուղու ակցիան 125 մ.	125	—
Շաքարը բրօցկու . .	8	—
» միս տեսակը.	7	80
» չաքարուազը.	6	—
» տրանզիտը. .	6	50
» մաքուր վճարած	12	—
Բամբակը Երևանու Ամերիկայի սերմից. . .	8	50
Միւս տեսակը հին սերմից.	7	50
Թուղթը Թուշի . . .	8	—
» Թարաքամի .	4	20
Ալիւր Շորագալու . .	1	40
» Երևանի. . . .	—	—
Գարին.	—	90
Մոմը բնաճարպի (стеар.)	13	—
Մետաքս Նուխվայ . .	180	—
Կախեթունը. . . .	100	—
Կոկոնը Նուխվայ (բոժ.)	45	—
Ֆրիզոնը (լաւը) Ագուլեաց	55	—
Կոֆէն մօկօի. . . .	27	—
» ճվանի . . .	22	—
» մարտինկօյինը	20	—

ՀԵՌԱԳԻՐ

	Ր.	Կ.
Կովկասի և Անդրկովկասի քաղաքները . . .	1	
Ռուսաստան .	2	
Աւստրիա . .	3	
Անգլիա. . . .	4	
Գերմանիա. . .	2	88
Ֆրանսիա . . .	3	75

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՄԱՆԿԱԲԱՐՁԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ

(Վէրայի վրա № 38)

Ծննդկանների ընդունելութիւնը ցերեկվայ և գիշերվայ ամեն ժամանակ, օրը 50 կօպէկ վարձով, իսկ չքաւորներին անվարձ։ Առանձին սենեակներում ամիսը 30 — 50 րուբլ։ Կանանց հիւանդութիւնների բաժանմունքի մէջ վարձը ընդհանուր սենեակում 18 րուբլ, իսկ մասնաւոր սենեակներում 30 րուբլ ամսական։

Երթեւեկ հիւանդ կանանց և երեխաների ընդունելութիւնը ամեն օր, բացի կիրակի օրերից, $9^1/_2$ մինչև 11 ժամ առաւօտեան։ Բժշկապետ Անանով։

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչև Փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 9 ժամին 21 րոպէ առաւօտեան։ Մինչև Միխայլօվօ (խառն գնացքը) երեկոյեան 5 ժամ. 18 րոպէ.

	առաւօտ.	երեկոյեան
Թիֆլիսից . .	9. 21	5. 18
Գօրի . . .	11. 58	9. 43
Միխայլօվօ.	1. 29	11. 57
Րիօն . . .	6. 47	
Փօթի . . .	9. 40	

	առաւօտ.	
Փօթիից . .	9. 13	
Րիօն . . .	12. 13	
Միխայլօվօ. .	5. 39	1 37
Գօրի. . . .	7. 5	4 8
Թիֆլիս. . .	9. 31	7 56

Թիֆլիս գալիս է առաջին գնացքը երեկոյեան 9 ժ. 31 ր. երկրորդը՝ առաւօտեան 7 ժ. 56 ր.

Տեղերի գինը՝ Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխեթ .	90	68	38
Գօրի. .	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ .	5. 22	3. 92	2. 18
Րիօն. . .	9.	6. 75	3. 75
Փօթի . .	13. 1	9. 75	5. 42

ՓՕՍՏ

Ամեն տեսակ Թէ նամակներ, Թէ լրագիրներ և Թէ ծանր փոստ ամեն տեղ ուղարկելու, ընդունվում են ամեն օր, առաւօտեան 8 ժամից մինչև 1 և կէսօրից յետոյ 3 ժամից մինչև 7։ Իսկ կիրակի օրերը հասարակ նամակներ մինչև 10 ժամ առաւօտեան և 3—7 երեկոյեան։

Ռուսաստանից և Արտասահմանից փոստը ստացվում է Թիֆլիսում ամեն օր։ Բագուի տրակտից՝ երեքշաբթի և շաբաթ օրերը։ Երևանի տրակտից՝ երկուշաբթի, հինգշաբթի և շաբաթ։ Փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղուց ամեն օր։ Նուխու տրակտից՝ չորեքշաբթի և կիրակի։ Բելիկլիւչի տրակտից՝ երեքշաբթի և շաբաթ։

ՆԱՄԱԿՆԵՐ

	կօպ.
Բաց նամակը արժէ .	4
Ռուսաստան և Եւրօպայի բոլոր երկիրները նամակը արժէ	8
Ամէրիկա . . .	8
Պարսկաստան . .	8
Հնդկաստան . .	70
Եգիպտոս	27

ԲԺՇԿԱՆՈՑ

Հիւանդների ընդունելութիւնը առաւօտ 9 ժամից մինչև 1 կէսօրից յետոյ։

Երկուշաբթի. Վէրմիշէվ և Գօրալեվիչ ներքին հիւանդութիւններ, Քուչարեանց վիրաբուժական և ականջի հիւանդութիւններ։

Երեքշաբթի. Վէրմիշէվ ներքին հ. Բէյխ աչքի հ. 9—11 ժամ, Ա. Բախուտօվ կանանց, երեխաների հ. և մանկաբարձութեան։

Չորեքշաբթի. Վէրմիշէվ ներքին հ. Բակստ կրծքային և ջղային։

Հինգշաբթի. Վէրմիշէվ ներքին հ. Գավրօնսկիյ կանանց և մանկաբարձութեան, 9—10 ժամ, Բակստ վեներական և կաշու հ. Օբրէխտ ատամնացաւեր։

Ուրբաթ. Վէրմիշէվ ներքին հ. Բախուտօվ մանկաբարձութեան, կանանց և երեխաների հ. Քուչարեանց սիֆիլիտական և միզային գործարանների հ.

Շաբաթ. Վէրմիշէվ ներքին հ. Բէյխ աչքերի հ. Բակստ կրծքային և ջղային հիւանդութիւններ։

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—

—ԹԻՖԼԻՍ. Օր. Ա. Խ. Ա. Անցեալ համարի մէջ տպեցինք ձեր յօդուածը։ Շարունակեցէք գրել։ Անդադար «Մշակ» կարդալով երևի դուք լաւ ըմբռնել էք նրա ուղղութիւնը և այդ ուղղութեան համեմատ կը գրէք։ Մենք շատ ուրախ ենք լինում, երբ մի նոր աշխատակցուհի ենք գտնում։

—ՇՈՒՇԻ. Վիճակային կոնսիստօրիա. Կարծում էք պաշտօնաԹղԹերը միայն գրաբառ կարելի է գրել։ Այնուամենայնիւ չնորհակալ ենք, որ նամակը ուրիշ լրագրին ուղարկեցիք և մեզ միջոց տուիք «Մշակի» էջերը աւելի օգտակար յօդուածի համար պահել։

—ՕԶՈՒՐԳԷՏ. Պ. Պ. «Մշակ» կուղարկենք, տեղեկութիւնները կը տանք տիկնօջը, գուցէ ձեզ էլ նամակ կը գրենք։

Дозволено Цензурою 13 Іюня Тифлисъ 1878 г. Типографія Мартиросіанца Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ